

Max Weber – myslitel a politik

MARTINA PECHOVÁ*

Katedra sociologie FF UK, Praha

Max Weber – Thinker and Politician

Abstract: The article points out the consonance between Weber's scientific work and his actual role in the social and political life of Germany. It accentuates Weber's effort to connect the general and the specific (sociology and history), and refers to his concept of ideal types – social action, domain, rationality. It reviews Weber's lectures, *Der Nationalstaat und Volkswirtschaftspolitik* (1895) and *Politik als Beruf* (1918), introducing Weber as a nationally perceptive, committed and involved thinker. The study concludes with Weber's conception of the politician's calling, discusses Weber's reflection of the present German political situation and his attempt to change the given political state of affairs.

Sociologický časopis, 2001, Vol. 37 (No. 4: 463-471)

I. Úvod

Pro Maxe Webera (1864-1920) je sociologie vědou o společenském jednání. Sociologie jde přitom ruku v ruce s historií – neboť sociální jednání je základem vzniku a rozvoje společenských institucí. Konkrétní jednání a konkrétních institucí. Weber jak ve své práci, tak ve svém životě, uvádí do souladu obecné a konkrétní. Cílem této stati je poukázat na souznění Weberova vědeckého bádání s jeho konkrétní rolí ve společenském a politickém životě Německa.

Zobecnění konkrétního

Zatímco dle Webera „sociologie usiluje o formulaci typových koncepcí a zobecněných pravidelností empirického procesu“, historie „se zaměřuje na prostou analýzu a objasnění jednotlivých akcí, struktur a osobností kulturního významu“ [Weber 1968: 19]. Historie se skládá z jedinečných empirických událostí – na empirické úrovni tudíž nelze činit žádná zobecnění. K uchopení skutečnosti tak slouží sociologický koncept coby heuristický nástroj. Tento nástroj však musí skutečnosti odpovídat. Badatel se tak nejprve ponoří do historické skutečnosti, aby z ní posléze odvodil heuristické nástroje – ideální typy.

Koncepty umožňují sociologii zobecňování, ale tato zobecňování nejsou historií a nemohou být zaměňována s empirickou skutečností. Sociologické závěry nesmějí být ani příliš konkrétní, ani příliš abstraktní, „neboť pro znalost historických jevů v jejich konkrétnosti jsou ty nejuniverzálnější zákony, samy prosty obsahu, rovněž nejméně významné (...) Redukce empirické skutečnosti (...) na ‚zákony‘ postrádá smyslu.“ [Weber 1949: 80, 84]

Ideálním postupem je spojit obojí, „jistě přičítání jednotlivých konkrétních událostí objevujících se v historické skutečnosti konkrétním, historicky daným příčinám prostřed-

*) Veškerou korespondenci pošlejte na adresu: Mgr. Martina Pechová, katedra sociologie FF UK (doktorand), Celetná 20, 116 42 Praha 1, tel. 0604 183 901, fax (02) 3306 2155, e-mail martina_pechova@seznam.cz

nictvím studia přesných empirických dat, která byla vybrána ze specifického úhlu pohledu“ [ibid.: 69]. Weber-sociolog vytváří pojmy, kterými Weber-historik uchopuje historické jevy. Weber-občan své poznání stvrzuje činy.

II. Weber-myslitel

Podle Webera nám společenské vědy nemohou pomoci při volbě mezi různými konečnými hodnotovými pozicemi. „Společenské vědy, jež jsou přísně empirickými vědami, se nejméně hodí k tomu, aby se v nich viděl způsob, jak ulehčit jednotlivci volbu (...) nikdy nemůže být úkolem empirické vědy poskytovat závazné normy a ideály, ze kterých lze odvodit zaměření okamžité praktické aktivity.“ [ibid.: 19, 52]

Empirický výzkum může pomoci jednotlivci zvolit adekvátní prostředky k dosažení cílů, avšak nemůže mu poskytnout vodítko, proč zvolit právě tento cíl mezi ostatními. A tak i Weber volí svůj cíl mezi jinými – bránit zájmy Německa a německví vida politické epigonství svých současníků – přitom vyzbrojen znalostmi a fakty, které ho tížily svým poselstvím a jež přesto chtěl znát: „chci zjistit, kolik unesu“ [Bendix 1962: 9, rovněž Weber 1950: 731]. Způsob Weberova vystupování na poli politickém a role, jíž se přitom ujal, souzní s jeho vědeckým přesvědčením. Zastavme se proto nejprve u konceptu ideálních typů a u Weberových přednášek z let 1895 a 1918 [Weber 1998a, 1998b].

II. 1. Ideální typy sociálního jednání

Weber formuluje čtyři základní ideální typy sociálního jednání. Prvním je účelově racionální jednání (*zweck-rational*). Toto jednání je „určováno očekáváními co se týče chování okolních objektů a ostatních lidských bytostí; tato očekávání jsou použita jako ‚okolnosti‘ či ‚prostředky‘ pro dosažení vlastních cílů prosazovaných a propočtených jednotlivcem“ [Weber 1968: 24]. Účelově racionální jednání je vždy zaměřeno na dosažení vědomého cíle, přičemž jednající subjekt volí k jeho dosažení prostředky tomuto cíli odpovídající a orientuje se přitom na jiné osoby (a vnější okolnosti), které mu k dosažení vědomě zvoleného cíle mohou dopomoci.

Druhým ideálním typem sociálního jednání je jednání hodnotově racionální (*wertrational*). Vyznačuje se „vědomou vírou v hodnotu pro hodnotu samu, od níž se odvíjejí určité etické, estetické, náboženské, či jiné formy chování, a to bez ohledu na jeho případný úspěch“ [ibid.: 24-25]. Jednotlivec se snaží dosáhnout podstatného být svým způsobem i iracionálního cíle (např. spasení), ovšem za použití racionálních prostředků (např. vedení asketického života). Orientuje se na hodnotu, jejíž dosažení nemusí být úspěšné, a přes vědomí možného neúspěchu jí zůstává věren.

Třetím ideálním typem je jednání afektivní. Zakládají jej emocionální stavy a city jednajícího, nikoli racionální zvažování cílů a prostředků. Posledním typem je jednání tradiční, řídicí se zvykem. Skutečné jednání je ovšem kombinací všech čtyř ideálních typů. Zatímco dříve bylo lidské jednání motivováno tradicí, afektem či hodnotovou orientací, v moderní západní společnosti, soudí Weber, lze lidské jednání stále větší měrou označit za jednání účelově racionální.

II. 2. Ideální typy panství

Od ideálních typů sociálního jednání se odvíjejí i Weberovy ideální typy panství. Weber panství definuje jako „pravděpodobnost, že určité specifické pokyny (či veškeré pokyny) budou uposlechnuty danou skupinou lidí“ [ibid.: 212]. Panství může vyvěrat z různých zdrojů – pro Webera nejpodstatnější je legitimní forma panství, neboli autorita.

Autorita se opírá o tradiční, racionální či charismatický základ. Panství legitimizované tradicí spočívá „na ustavené víře v posvátnost dávných tradic a legitimitě těch, kdo dle nich uplatňují autoritu“ [ibid.: 215].¹ Moc tradičního vůdce je omezena normami posvácenými tradicemi. Vůdce se jim musí podřít – jejich porušování by mohlo vést ke ztrátě legitimity jeho moci. Vůdce je považován za osobního pána, jeho administrativní personál se skládá z osobních poddaných. „Osobní oddanost, nikoli úřední neosobní povinnost, určuje vztah administrativního personálu k pánovi.“ [ibid.: 227] Úřednictvo tradičního panství nezastává úřady s přesně definovanými sférami kompetence. Není tu žádná jasná hierarchie, ani řádný systém náboru a kariérního postupu úředníků. Zastávaný úřad nezajišťuje úředníka pevným peněžním příjmem.

Racionálně je panství podloženo „vírou v legalitu ustavených pravidel a v právo těch, kdo byly za těchto pravidel k autoritě pozdviženi, vydávat příkazy“ [ibid.: 215]. „Nejčistším typem vykonávání legální autority“ je pak byrokracie [ibid.: 220]. Jejím základní jednotkou jsou úřady uspořádané do určité hierarchie s jasným vymezením funkcí, pravomocí a prostředků k plnění svých úkolů.

„Z čistě technického pohledu je byrokracie schopna dosáhnout nejvyššího stupně efektivnosti a je v tomto smyslu formálně nejracionálnější ze známých prostředků výkonu autority nad lidskými bytostmi. Je nadřazena jakékoli jiné formě co do své přesnosti, stability, přesnosti své disciplíny a své spolehlivosti (...) je nadřazena jak ve stupni své efektivnosti, tak v rozsahu svých operací a lze ji formálně použít na všechny druhy administrativních úkolů.“ [ibid.: 223]

Technické výhody byrokracie s sebou však nesou i negativní aspekty: „racionální kalkulace redukuje každého pracovníka na kolečko v soustrojí byrokratického stroje a ten, vida sám sebe v tomto světle, bude se pouze pít po tom, jak se přeměnit v o něco větší kolečko“ [ibid.: liii]. K byrokracii však stěží existuje alternativa: „potřeba hromadné administrace ji dnes činí nezastupitelnou. Volba je jen mezi byrokracií a diletantismem v oblasti administrace (...) Pakliže ti, kdo podléhají byrokratické kontrole, touží uniknout vlivu existujícího byrokratického aparátu, pak je to obvykle možné jen tak, že vytvoří svou vlastní organizaci, která podléhá procesu byrokratizace stejnou měrou.“ [ibid.: 223, 224] Vyvažujícím prvkem byrokratického systému je přítomnost odborníků, kteří stojí mimo něj – profesionálních politiků, vědců, kapitalistů i vedoucích představitelů byrokratických struktur. Tito odborníci „musí být vyvažující silou byrokratickému panství“ [ibid.: 1417].

Panství opírající se o charisma spoléhá na přičítanou posvátnost, hrdinství, či příkladný charakter vůdce a oddanost danému pořádku. Charisma je pro Webera jednou z nejdůležitějších revolučních sil sociálního světa.² Případný charismatický vůdce totiž

¹) Weber rozlišuje čtyři formy tradiční autority: gerontokracii, prvotní patriarchát, patrimonii a feudalismus. Upozorňuje, že v případě sultanismu se vládce osvobozuje od tradičních omezení a dospívá k úplnému a neomezenému despotismu. Cestou výbojů rozšiřuje svou moc a stále více ji opírá spíše o vynucenou poslušnost poddaných nežli o víru v legitimitu své moci s odvoláním na tradici. Opírající se o vojsko, despota se na něm stává stále více závislým, což paradoxně nakonec vede k oslabení jeho osobní moci.

²) Druhou hlavní revoluční silou je (formální) racionalita. Zatímco charisma je vnitřní revoluční síla, která mění mysl jednajících subjektů, (formální) racionalita je externí revoluční síla, která nejprve mění strukturu společnosti a poté v konečném důsledku i myšlení a jednání jednotlivců. Ke konceptu racionality se vrátíme v textu později.

představuje hrozbu racionálnímu i tradičnímu panství. Charisma ústí do změn v myslích jednajících subjektů, dochází k „subjektivní či vnitřní reorientaci“ a případné „radikální přeměně klíčových postojů a nasměrování jednání se zcela novou orientací veškerých postojů k rozličným problémům světa“ [ibid.: 245]. Vystoupení charismatické osobnosti tudíž dramaticky mění lidské myšlení a jednání.

Charismatické panství je nicméně velmi křehké. Jeho administrace nemá technicky školené pracovníky, úřady jsou obsazeny lidmi, kteří pevně věří v poselství vůdce. Pravidla náboru pracovníků a kariérového postupu, kompetence úřadů a nástroje správy nejsou jasně definovány. Vůdce může zakročit všude tam, kde to považuje za vhodné. Jakmile však vůdce ztratí své charisma, či zemře, úředníci ztrácejí své pozice. Pro vůdce i úředníky je tedy životně důležité vytvořit situaci, jež by konzervovala ono charisma. Charismatické panství se tak nutně mění v panství tradiční či legální.

Weber upozorňuje, že charismatické panství stále častěji přechází v panství legální, nikoli tradiční. Dynamika tří systémů panství se mění v hegemonii panství racionálně-legálního. Charisma jako revoluční síla se vytrácí. Izolovaný charismatický jedinec, kterému by se podařilo uniknout utlačující moci společnosti, může jen stěží představovat vážnější nebezpečí pro stále mocnější byrokratický stroj.

II.3. Racionalita

Kalberg [1980] upozorňuje na čtyři ideální typy racionality, jež lze u Webera nalézt a které odkazují na vzorce jednání v rámci civilizací, institucí, organizací, skupin: praktickou, teoretickou, substantivní a formální. Lidé vedení praktickou racionalitou prostě akceptují danou situaci a zvolí nejlepší způsob, jak se s ní vyrovnat. Teoretická racionalita uchopuje realitu pomocí abstraktních pojmů. Nahlíží za každodennost, umožňuje porozumět světu jako smysluplnému universu. Nevede k akci, ale k poznání. Substantivní racionalita pomáhá volit prostředky k dosažení takových cílů, které vyplývají ze systému hodnot. Přitom nelze určit, který hodnotový systém je racionálnější nad jiné a ani to není podstatné. Konečně formální racionalita zahrnuje kalkulaci cílů a k nim adekvátních prostředků. Zatímco praktická racionalita se zabývá pragmatickými zájmy jedince samého, formální racionalita se odvolává na univerzálně aplikovaná pravidla, zákony a nařízení. Právě formální racionalita je ztělesněna v různých sociálních strukturách moderní společnosti a vystupuje vůči jednotlivcům jako cosi k nim vnějšího:

„Byrokratická racionalizace (...) činí zásadní převrat *technickými prostředky* (...) ‚z vnějšku‘: *nejprve* změni materiální a sociální řády, a *jejich prostřednictvím* lidí tím, že změni podmínky adaptace a možná i příležitosti pro adaptaci, prostřednictvím racionálního určení prostředků a cílů.“ [ibid.: 1156, 1161]

II.4. Národní stát

Svou inaugurační přednáškou z roku 1895 „Národní stát a hospodářská politika“ se Weber zapsal do vědomí vědecké komunity jako silně nacionálně cítící myslitel. Weber ve Freiburgu vystoupil jako občan, nikoli jako badatel, ačkoliv jeho občanský názor byl podložen studiem fakt. Sám ke své přednášce dodává: „Právě nástupní řeč skýtá příležitost k otevřenému vyložení a ospravedlnění osobních, a potud ‚subjektivních‘ stanovisek při posuzování národohospodářských jevů. (...) proti skutečnosti zde příslušné procesy byly přirozeně podstatně zjednodušeny.“ [Weber 1998a: 297] Weber se následně rozhodl svou řeč vydat, neboť odpor, který vzbudila, mohl být zažehnán jen tak, že se přímo s ní, a nikoli s její interpretací, seznámí širší publikum.

Rok 1890 byl rokem velkých změn v německém politickém životě. Představoval počátek osobního režimu Viléma II. a s tím spojeného propuštění Otto von Bismarcka z kancleřské funkce. Právě na tuto novou situaci pobismarckovského Německa se Weber ve své řeči zaměřil. Svou přednášku uvedl rozbořením sociální a ekonomické situace v západním Prusku s úmyslem „znázornit na *jednom příkladu* úlohu, kterou v ekonomickém boji o existenci hrají fyzické a psychické rasové rozdíly mezi národnostmi“ [ibid.: 298]. Weber upozornil na úbytek nádeníků na nejlepší půdě (odchod německých evangelíků) a nárůst sedláků na půdě špatné (příchod polských katolíků). Takový přesun obyvatelstva a národností napovídá, že existují jisté odlišnosti v adaptačních schopnostech národností v různých ekonomických a sociálních existenčních podmínkách. Tyto odlišnosti spočívají v různých fyzických a psychických rasových kvalitách.

Polský katolík, méně náročný na svou životní úroveň (v materiálním i ideálním ohledu), zakládá statky na horách a vyrábí jen pro svou vlastní spotřebu. Německý evangelík chce být svým vlastním pánem, touží po svobodě, a proto opouští rovinu a odchází do města. Patriarchální vztah usedlíků na statku tím mizí. „Na místo patriarchálně vládnoucích statkářů nastoupili na řepařských statech průmyslově orientovaní obchodníci (...) Mizí ekonomické základy mocenského postavení staré pozemkové šlechty a ona se sama stává čímsi jiným, než čím byla.“ [ibid.: 303] V západním Prusku probíhá proces výběru. „Obě národnosti byly dlouhou dobu zasazeny do stejných existenčních podmínek (...) Jedna druhé podlehně, zvítězí ta, která má větší schopnost přizpůsobení se daným ekonomickým a sociálním podmínkám.“ [ibid.: 303-304] Odlišná schopnost přizpůsobení je národností dána. Soudobé „přetváření forem zemědělského provozu a soudobá krize zemědělství napomohly k vítězství národnosti stojící ve svém ekonomickém vývoji níže.“

Různý potenciál k adaptaci mají ovšem i národy na mezinárodní scéně. „Národohospodářské společenství je jen jiným druhem vzájemného zápasu národů, a to takového, který boj za prosazení vlastní kultury nezeslabil, nýbrž ho *znesnadnil*.“ [ibid.: 308] Neodstraní-li německý národ překážky ekonomickému rozvoji, jeho jakkoli vyspělá kultura podlehně kulturám jiným. Neboť „v hospodářském *boji* o bytí neexistuje žádný *smír*“ [ibid.: 307]. Mocenské zájmy národa jsou konečnými a rozhodujícími zájmy. Mocenský boj je přitom zároveň procesem ekonomického rozvoje. Národohospodářská věda je vědou politickou, slouží „ekonomickým a politickým mocenským zájmům národa a jejich nositeli, německému národnímu zájmu.“ Weber však netouží po ekonomické moci Německa *per se*, hospodářství je totiž zárukou svobody jednotlivce. „Naši potomci nás budou před dějinami činit odpovědnými v první řadě *nikoli* za způsob národohospodářské organizace, který jim zanecháme, nýbrž za volnost jednání, kterou pro ně ve světě vybojujeme.“ [ibid.: 307-308]

V tomto ohledu Weber bere v potaz schopnost současného politického vedení státu zaručit budoucím generacím onu volnost jednání. Připomíná, že ve všech dobách sice nabytí ekonomické moci umožňovalo určité třídě očekávat pro sebe politické vůdcovství. Nicméně „*ekonomická moc nespadá vždy vjedno s povoláním k politickému vedení národa*“ [ibid.: 312]. Vedení národa musí být politicky zralé, schopné pochopit okolní dění a ochotné klást trvalé ekonomické a politické mocenské zájmy národa nade vše. Jediným důvodem, který může legitimizovat moc ekonomicky a politicky vůdčích vrstev národa, je jejich specifická funkce – být nositelem politického smyslu.

Politická situace Německa je dle Webera v tomto ohledu žalostná. Stav pruských junkerů, o který se dynastie pruského státu politicky opírala, ekonomicky upadá. Politické

instinkty junkerů pomohly vybudovat stát, nicméně „dnes jsou vystaveny ekonomickému zápasu se smrtí.“ Přitom bylo dokončeno jen vnější, nikoli vnitřní sjednocení národa. Čtvrtstoletí stál v čele Německa „poslední a velký z junkerů“, Bismarck, který se opíral o statky východu. Těžiště politické inteligence však mizí spolu s proměnou sociálního charakteru staré pozemkové šlechty. Politická moc se z rukou junkerů nutně přesouvá a přesunout se musí, aby byl umožněn další rozvoj Německa, „ale kde jsou ty ruce, do kterých by byla předána“? [ibid.: 314] Weber nenachází nikoho, kdo by byl na převzetí zodpovědnosti připraven:

„Německý stát nebyl vytvořen vlastními silami buržoazie, a když už byl vytvořen, stála v jeho čele ona císařovská postava, jež byla z jiného než buržoazního těsta. (...) Naše cesta byla zakleta nejhorším způsobem (...) tvrdým osudem politického *epigonství* (...) Až příliš veřejně touží jedna část velkoburžoazie po příchodu nového císaře, který by ji chránil (...) A její druhá část už dávno poklesla do onoho politického šosáctví, z něhož široké vrstvy maloburžoazie ještě nevyrostly (...) Politickou nezralostí širokých vrstev německé buržoazie nejsou vinny ekonomické důvody (...) Důvod spočívá v nepolitické minulosti této buržoazie, v tom, že politickou výchovu jednoho století nelze dohonit během jednoho desetiletí a že vláda jednoho velkého muže není vždy dobrým prostředkem politické výchovy.“ [ibid.: 314-315]

II.5. Politika jako povolání

Stát *Politik als Beruf* byla v pořadí druhou Weberovou přednáškou pro cyklus *Duchovní práce jako povolání* na univerzitě v Mnichově v letech 1918-19, nicméně Weber ji později značně přepracoval a rozšířil. Politikou Weber označuje vedení nebo ovlivňování vedení *politického* svazu, tedy *státu*. Moderní stát přitom definuje pomocí specifického *prostředku*, který je mu vlastní: fyzického násilí.

Stát je „lidská spopolitost, která si nárokuje *monopol legitimní fyzické moci* (...) je výhradním zdrojem ‚práva‘ na moc“ [Weber 1998b: 247]. Je poměrem *panství* člověka nad člověkem, opírajícím se o prostředky moci, jež je uznána za legitimní. Vnitřní důvody legitimacy panství, tedy její ospravedlnění, jsou trojího druhu: autorita *mravů* „věčně věčejšího“, autorita *darů milosti*, neboli charismatu a konečně autorita *legality*, víry v platnost legálního ustanovení a věčné „kompetence“ odůvodněné racionálně vytvořenými pravidly, panství založené na postoji poslušnosti k plnění ustanovených povinností. Politikou je pak snaha o podíl na moci nebo o vliv na rozdělení moci.

Vývoj moderního státu začíná tím, že kníže přistoupí k vyvlastňování samostatných, paralelně existujících „soukromých“ nositelů správní moci, neboli procesem politického vyvlastňování. Weber definuje moderní stát jako ústavně přiměřený svaz panství, „který na nějakém území úspěšně zmonopolizoval legitimní fyzickou moc jako prostředek panství a za tímto účelem v rukou svého vedení spojil věčné provozní prostředky, vyvlastnil veškeré z vlastní moci oprávněné stavovské funkcionáře, kteří jimi dříve disponovali (...) a na jejich nejvyšší vrchol zasedl sám“ [ibid.: 251].

V průběhu tohoto procesu se objevují první „politici z povolání“.³ Tito žijí buď *pro* politiku, nebo *z* politiky. Druhý typ politika si z politiky udělal trvalý zdroj příjmů, ten první musí být na příjmech naopak naprosto nezávislý – jeho příjmy nesmí záviset na tom, „že svou pracovní sílu a své myšlení dává úplně nebo převážně do služeb svého výdělků“

³) Za charakteristické typy politiků z povolání Weber pokládá kleriky, humanisticky vzdělané literáty, dvorskou šlechtu, městské rentiéry, právníky a úředníky [ibid.: 260-263].

[ibid.: 253]. Pakliže je řízení státu v rukou lidí, kteří v ekonomickém smyslu slova žijí výhradně pro politiku, a nikoli z politiky, pak se tito vůdci nutně rekrutují „plutokraticky.“ Jakmile je však provozování politiky umožněno i nemajetným, pak musí být nutně honorováno. „Neplutokratické rekrutování politických zájemců, vůdců a jejich družiny je vázáno na samozřejmý předpoklad, že těmto zájemcům poplynou z provozování politiky pravidelné a spolehlivé příjmy.“ [ibid.: 254]

Při stranických půtkách tudíž nejde jen o věcné cíle, nýbrž o patronát nad úřady. Jsou to úřady, které straničtí vůdcové rozdávají za věrné služby. „Se stoupajícím počtem úřadů v důsledku všeobecné byrokratizace a se stoupající poptávkou po nich jako po jedné z forem specificky *zajištěného* zaopatření vzrůstá tato tendence u všech stran a úřady stále více slouží družině jejich stoupenců jako prostředek k zaopatření.“ [ibid.: 256] Politika se tak nutně postupně mění v „provoz“ [ibid.: 258].

V Německu, soudí Weber, je politický provoz ovlivněn třemi okolnostmi: bezmocností parlamentů a z ní vyplývající skutečností, že v nich trvale nezůstal žádný člověk vůdcovských kvalit, nesmírným významem vzdělaného odborného úřednictva a menšinovou povahou stávajících politických stran. Němečtí politici z povolání tedy „neměli žádnou moc, žádnou odpovědnost, mohli hrát jen dosti subalterní úlohu honorací a v důsledku toho byli donedávna ovládáni zcela typickými cechovními instinkty (...) mohl bych uvést četná jména, znamenající tragédie na politické dráze, poněvadž dotýčný měl vůdcovské kvality, a právě proto ho honorace nemohly vystát (...) Naše parlamentní strany byly a jsou cechy.“ [ibid.: 279, 280]

Plutokratické rekrutování vůdců není již dnes možné. Je zapotřebí alespoň vůdců plebiscitních. Cenou za vedení stran prostřednictvím plebiscitních vůdců je však slepá poslušnost jejich stoupenců. „Ale máme na vybranou pouze mezi demokracií s vůdci a „mašinérií“ a demokracií bez vůdců, tj. panstvím „politiků z povolání“, kteří nejsou povoláni, jsou bez vnitřních charismatických kvalit, které právě dělají vůdce.“ [ibid.] I v tomto ohledu je situace v Německu dle Webera neuspokojivá. Poměrné volební právo nezaručuje vstup vůdců do parlamentu, nýbrž kandidaturu úředníků zájmových svazů, a tudíž vznik nepolitického parlamentu. Jako jediný „ventil pro potřebu vůdcovství“ tak zbývá jen „říšský prezident, bude-li volen plebiscitem, nikoli parlamentem.“

Vůdce, který smí „zasahovat do soukolí dějin,“ musí mít jisté vlastnosti. Musí být vášnivě oddán své věci, cítit zodpovědnost a mít správný odhad – schopnost odstupu od věci i lidí, schopnost přísného zkáznění vášnivé duše. Vůdce tak v sobě musí neustále překonávat ješitnost, nepřítel veškerého odstupu a oddanosti. Podlehne-li ješitnosti, pohrdne smyslem lidského jednání.

III. Weber-politik

Weberovy názory na roli politika byly jasné a jednoznačné. Jeho vlastní jednání na poli politickém může však vyznívat jako neurčitě a tápající. Vzhledem k jeho pojetí role politika však tomu nemohlo být jinak – nemohl být úředníkem či despotou, mohl být pouze onou povoláním charismatickou osobností. Povolán ovšem nebyl, ač – jak se zdá – byl vnitřně připraven. Roku 1918 měl Weber příležitost k nominaci ve volbách do národního parlamentu. Odmítl však jakkoli se sám v tomto směru prosazovat. Nominaci posléze ztratil. Weberova žena se jej o rok později pokoušela přesvědčit, že si na něj národ jistě ještě vzpomene. Weber odpověděl: „Ano, mám pocit, jako by mi život přece jen cosi odepřel.“ [vol. cit. Weber 1950: 723]

Weber vystupoval proti panství junkerů a úředníků civilní správy. Domníval se totiž, že tento druh tradičního panství подрývá sílu německého národa a vede k jeho zaostávání, brání politickému a ekonomickému vývoji Německa. Byl přesvědčen, že další racionalizace a byrokratizace společnosti je nezvratitelná, ale doufal, že demokratický parlament by byl schopen rozšiřování byrokratizace kontrolovat.

Weberova kritika německé politické situace zesílila během první světové války. Psal memoranda a snažil se ovlivnit vládní úředníky. Nesouhlasil s řízením války a poukazoval na neschopnost německého vedení. Prorokoval, že spoléhání se na ponorky nutně vyústí v aktivní účast Američanů ve válce, což povede k německé porážce. Volal po vymezení jasných cílů války a po omezení vlivu junkerů a podnikatelů, jejichž ambice byly dle Webera k neutíšení. Ve svých článcích prosazoval změnu celé politické struktury Německa a rozvoj zodpovědné parlamentní vlády.

Rovněž v letech 1918-1920 byl Weber politicky velmi aktivní. Zasilal články do novin, psal memoranda a studie o denní politice. Stal se zakládajícím členem a aktivně se podílel na kampani pro nově vzniklou Německou demokratickou stranu. Byl poradcem německé delegace ve Versailles. Podílel se na přípravách nové německé ústavy. Promlouval ke shromážděním studentů a akademickým skupinám, pokoušel se odvést je od krajně pravicových i krajně levicových názorů a jasně před nimi definoval své demokratické stanovisko. Ozvaly se i hlasy podporující Weberovu prezidentskou kandidaturu.

Weber se často hlásil ke svému buržoaznímu původu, zdůrazňoval důležitost jednotlivce. Zajímal se o problémy druhých, o nálady a významy, jimiž se dívali na svůj život, vyjadřoval jim svou sympatii a porozumění. Byl schopen komunikovat s rozličnými lidmi, uměl je oslovit jejich jazykem a vztáhnout se k jejich problémům [Bendix 1962: 8]. Jeho postoj jako vědce a politika byl však nesmlouvavý. Usiloval o dosažení vysokých morálních a intelektuálních měřítek ve vědecké práci i na poli politickém. Pro tyto ideály byl ochoten udělat mnohé, dokonce i opustit staré dobré přátele. Například když akademická obec odmítla uznat zásluhy Sombarta, Simmela, či Michelse, Weber je hájil, ačkoliv mohl sám ztratit její podporu. Když Weberův dávný přítel Ernst Troeltsch, za války správce vojenské nemocnice, odmítl, aby francouzští vězni mohli být navštíveni svými německými přáteli, Weber se s Troeltschem rozešel.

IV. Závěr

Weber byl nejen mužem pera, ale i mužem praxe. Jako badatel usiloval o to objasnit stávající politickou situaci Německa a její další vývoj. Jako politik se tuto sám snažil ovlivnit. Jako člověk se svými vlastními hodnotami a politickými zkušenostmi Weber vyslovil varování všem, kdo by se rozhodli zhostit se úkolu charismatického vůdce:

„Kdo se chce zabývat politikou vůbec a kdo se jí chce dokonce věnovat jako povolání, má si být vědom těchto etických paradoxů a své odpovědnosti za to, co se z něj samého pod jejich tlakem může stát. Začíná si, opakuji, s ďábelskými mocnostmi, které vykukují z každého násilí (...) Kdo hledá spásu své duše a záchranu ostatních, ten ať ji nehledá v politice, která má docela jiné úkoly, totiž takové, které se dají řešit pouze násilím. (...) Nedosáhlo by se bylo toho, co je možné, kdyby se ve světě stále znovu neusilovalo o nemožné. Ale ten, kdo to může udělat, musí být vůdce, a nejen to, nýbrž také (...) musí být hrdina. (...) Jen ten, kdo si je jist, že se nezblomí, když se mu bude svět zdát příliš hloupý nebo příliš sprostý na to, co mu chce nabídnout, a že tomu všemu navzdory bude s to říci: „a přece!“ – jen ten byl „povolán“ k politice.“ [Weber 1998b: 294-296]

MARTINA PECHOVÁ studovala sociologii a ekonomii na FF UK (1990-1997). Zúčastnila se výměnného studijního programu na George Washington University, Washington DC (1994/95) a získala grant od U.S. National Science Foundation (tamtéž, 1995/1996). Je doktorandkou na katedře sociologie FF UK (disertační práce Simmel a hodnota – sociální funkce peněz) a na CERGE UK (disertační práce Modelling and Evaluation of Decision Making Rules Concerning European Economic Policy).

Literatura

- Bendix, Reinhard 1962. *Max Weber. An Intellectual Portrait*. New York: Anchor Books.
- Kalberg, Stephen 1980. „Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History.“ *American Journal of Sociology* 85: 1145-1179.
- Weber, Marianne 1950. *Max Weber. Ein Lebensbild* (2. Aufl.). Heidelberg.
- Weber, Max 1949 (1903-1917). *The Methodology of the Social Sciences*. Ed. by Edward Shils and Henry Finch. New York: Free Press.
- Weber, Max 1968 (1921). *Economy and Society. An Outline of Interpretative Sociology*. Ed. by Guenther Roth and Claus Wittich. Totowa, NJ: Bedminster Press.
- Weber, Max 1998a (1895). „Národní stát a národohospodářská politika. Akademická nástupní řeč.“ Pp. 297-318 in *Metodologie, sociologie a politika*, ed. Miloš Havelka. Praha: OIKOYMENH.
- Weber, Max 1998b (1919). „Politika jako povolání.“ Pp. 246-296 in *Metodologie, sociologie a politika*, ed. Miloš Havelka. Praha: OIKOYMENH.

sociológia

Slovak Sociological Review

Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 33, 2001, č. 5

Iveta Radičová: Rómovia = problém

SOCIÁLNA POLITIKA

Iveta Radičová: Chudoba Rómov vo vzťahu k trhu práce v Slovenskej republike

Imrich Vašečka: Spôsoby integrácie Rómov v minulosti a v súčasnosti

Eva Šúryová: Rómovia a kriminalita

ROZHLADY

Roman Džambazovič: Rómovia v Uhorsku koncom 19. storočia

DOKUMENTY

Róbert Roško: Rómovia a Slovensko – sociologický pohľad

INFORMÁCIE

Boris Vaňo: Odhad Rómov na Slovensku

Marek Lukáč: Možnosti a špecifiká zamestnávania absolventov rómskej národnosti

Mária Lenczová: Skúsenosti a poznatky z výskumu rómskych projektov

RECENZIE

Isabel Fonsecaová: *Pochovajte ma postojacky, Rómovia a ich cesty* (Michal Šebesta)

Rebecca Jean Emigh, Iván Szelényi: *Poverty, Ethnicity, and Gender in Eastern Europe During the Market Transition, 2001* (Petronela Holečková)

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA

Výberová bibliografia k rómskej problematike (Robert Klobucký)